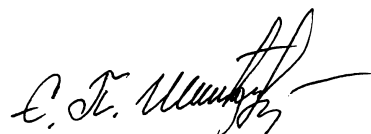

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ

ШИТКОВА СВІТЛАНА ПЕТРІВНА

УДК 378.1:339.92(477)+061.1ЄС

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОГРАМ МІЖНАРОДНОЇ СПІВПРАЦІ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК МЕХАНІЗМ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ
ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

13.00.06 – теорія та методика управління освітою

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Інституті вищої освіти Національної академії педагогічних наук України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор, дійсний член Національної академії педагогічних наук України
ЛУГОВИЙ ВОЛОДИМИР ІЛАРІОНОВИЧ,
Національна академія педагогічних наук України,
перший віце-президент.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України
КАМИШИН ВОЛОДИМИР ВІКТОРОВИЧ,
Державна установа «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації»,
виконуючий обов'язки директора;

доктор педагогічних наук, професор
ГАЛУС ОЛЕКСАНДР МАР'ЯНОВИЧ,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,
проректор з наукової роботи.

Захист відбудеться «18» квітня 2019 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.456.02 в Інституті вищої освіти Національної академії педагогічних наук України за адресою: 01014, м. Київ, вул. Бастіонна, 9, 9-й поверх, зала засідань.

Із дисертацією можна ознайомитися на сайті Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України (за посиланням <https://ihed.org.ua>).

Автореферат розіслано « 14 » березня 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Ю.А. Скиба

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Глобалізація зумовлює зростання міжнародної конкуренції у вищій освіті, а інтернаціоналізація через розвиток інституційної спроможності сприяє посиленню конкурентоздатності закладів вищої освіти у глобальному світі. Для Європейського Союзу (ЄС) та Європи в цілому змагання за роль глобального лідера тісно пов'язане з інвестиціями у вищу освіту. Невідворотність глобалізації та значущість інтернаціоналізації стимулює ЄС до запровадження програм міжнародної співпраці, відкритих для держав-членів ЄС та країн-партнерів, насамперед – країн-сусідів ЄС, включаючи й Україну. ЄС реалізує програми міжнародної співпраці, уточнюючи нові вектори та пріоритети, розширюючи географію та тематику, посилюючи співробітництво в межах освітніх і дослідницьких програм Еразмус Мундус, Темпус, Жан Моне, Еразмус+, Горизонт 2020 та інші, що стали та є потужними інструментами інтернаціоналізації вищої освіти і розвитку взаємопов'язаних Європейського простору вищої освіти (ЄПВО) та Європейського дослідницького простору (ЄДП).

Ухваливши закони «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2015 р.), «Про освіту» (2017 р.), Україна законодавчо визначила державну політику щодо реформування вищої освіти, напрями та сфери міжнародної діяльності у вищій освіті, упроваджуючи ключові інструменти Болонського процесу й розвиваючи міжнародну співпрацю. Зокрема, це стосується участі в міжнародних освітніх і дослідницьких програмах, сприяння академічній мобільності наукових, науково-педагогічних, педагогічних працівників і здобувачів вищої освіти. Угода про Асоціацію між Україною та ЄС (2014 р.) конкретизувала зобов'язання країни щодо інтеграції вітчизняної вищої освіти до ЄПВО через поглиблення співробітництва закладів вищої освіти. Проте за результатами Болонського звіту 2018 р. Україна за низкою показників з інтернаціоналізації ще відстає від більшості країн ЄПВО.

Питання інтернаціоналізації вищої освіти перебувають у фокусі досліджень як міжнародних інституцій – ООН, ЮНЕСКО, Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), Світовий банк, Рада Європи, Європейська Комісія, Міжнародна асоціація університетів, Європейська асоціація міжнародної освіти, так і науковців – Ф. Альбах, Г. де Віт, Дж. Найт, Л. Райзенберг, Л. Рамблі, У. Тайчлер та ін., які зосереджують увагу на змісті інтернаціоналізації, тенденціях її розвитку на інституційному, регіональному, національному, глобальному рівнях. Вітчизняні вчені досліджують культурно-гуманітарні аспекти інтернаціоналізації (І. Степаненко), її чинники та форми (С. Вербицька), витоки та фактори прискорення (А. Сбруєва), академічну мобільність (О. Козієвська), стратегії інтернаціоналізації (М. Дебич), віртуальну інтернаціоналізацію (Н. Данько). Проте, належної дослідницької уваги не отримала проблема реалізації програм міжнародної співпраці ЄС як механізму інтернаціоналізації вищої освіти України.

За результатами аналізу фахової літератури та практики реалізації проектів програм міжнародної співпраці ЄС виявлено суперечності:

– між наявністю відкритих для України можливостей програм міжнародної співпраці ЄС задля реформування вищої освіти в контексті Болонського процесу та недосконалістю механізмів інтернаціоналізації вищої освіти в Україні;

– між багаторічним досвідом участі України в програмах міжнародної співпраці ЄС і недостатньою інституційною та індивідуальною компетентністю стейкхолдерів щодо управління міжнародними проектами, зокрема забезпечення стійкості їх результатів у контексті інтернаціоналізації вищої освіти.

Актуальність проблеми розвитку механізмів інтернаціоналізації вищої освіти на основі міжнародної співпраці та її недостатня дослідженість зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **«Реалізація програм міжнародної співпраці Європейського Союзу як механізм інтернаціоналізації вищої освіти України».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано у межах наукових тем відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України «Автономія та врядування у вищій освіті» (0106U002011), «Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти» (0115U002182).

Мета і завдання дослідження. *Метою дослідження є* визначення та обґрунтування теоретичних основ реалізації програм міжнародної співпраці ЄС як механізму інтернаціоналізації вищої освіти України та розроблення на цій основі відповідних практичних рекомендацій.

Відповідно до сформульованої мети поставлено такі завдання дослідження:

– визначити стан дослідження проблеми реалізації програм міжнародної співпраці ЄС у вищій освіті в контексті інтернаціоналізації на основі аналізу наукових праць та інших джерел;

– уточнити поняттєво-термінологічний апарат з проблеми інтернаціоналізації вищої освіти та реалізації програм міжнародної співпраці ЄС у вищій освіті як механізму інтернаціоналізації;

– ідентифікувати особливості та виявити тенденції реалізації в Україні програм міжнародної співпраці ЄС з реформування вищої освіти в контексті інтернаціоналізації;

– розробити та обґрунтувати модель реалізації програм міжнародної співпраці ЄС як механізму інтернаціоналізації вищої освіти України;

– розробити рекомендації щодо підвищення результативності впровадження в Україні проектів програм міжнародної співпраці ЄС у вищій освіті на основі обґрунтованої моделі.

Об'єкт дослідження – інтернаціоналізація вищої освіти.

Предмет дослідження – реалізація програм міжнародної співпраці ЄС як механізм інтернаціоналізації вищої освіти України.

Методи дослідження. Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань, використано такі методи:

– *порівняльний та контентний аналіз* нормативних документів і наукових публікацій – для визначення стану розробленості досліджуваної проблеми, зокрема проблем управління інтернаціоналізацією вищої освіти на національному та інституційному рівнях, уточнення поняттєво-термінологічного апарату;

– *аналіз та узагальнення* емпіричних (статистичних і фактологічних) даних – для ідентифікації особливостей і виявлення тенденцій реалізації в Україні програм міжнародної співпраці ЄС, їх типів, пріоритетів, організації й управління та обґрунтування рекомендацій щодо підвищення результативності впровадження в Україні проектів програм міжнародної співпраці ЄС;

– *спостереження* – для збору даних щодо реалізації програм міжнародної співпраці ЄС та з'ясування їх особливостей і тенденцій;

– *системний аналіз* – для визначення складових реалізації програм міжнародної співпраці ЄС як механізму інтернаціоналізації вищої освіти та їх взаємозв'язків;

– *моделювання* – для розроблення моделі реалізації в Україні програм міжнародної співпраці ЄС як механізму інтернаціоналізації вищої освіти.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що на основі системного дослідження проблеми реалізації програм міжнародної співпраці ЄС у контексті інтернаціоналізації вищої освіти *вперше*:

– ідентифіковано *особливості* реалізації в Україні програм міжнародної співпраці ЄС як механізму її інтернаціоналізації (*відкритість* процесу визначення національних пріоритетів як невід'ємний елемент упровадження програм міжнародної співпраці ЄС; *кластеризація* проектів за напрямками реформ як чинник міжпроектної співпраці та синергії; *домінування* проектів з модернізації освітніх програм; *кореляція* кількості проектів з рівнем концентрації закладів вищої освіти в розрізі областей; *кількісне переважання* проектів у партнерстві з країнами регіону Східного партнерства та Росії; *недосконалість* відповідної нормативно-правової бази; *недосконалість* проектного фінансового менеджменту на інституційному рівні; *несистемність* горизонтальної співпраці учасників міжнародних проектів на інституційному і національному рівнях; *інформаційна обмеженість* англійських сайтів інституцій; *відсутність* у відкритому доступі або *неповне представлення* результатів проектів програм міжнародної співпраці та *несистемність* координації їх впровадження на інституційному і національному рівнях);

– виявлено *тенденції* реалізації в Україні програм міжнародної співпраці ЄС з реформування вищої освіти як механізму інтернаціоналізації вищої освіти (*диверсифікація кластеризації* проектів і посилення їх впливу на відповідні напрями реформування вищої освіти; *посилення домінування* проектів з розроблення/модернізації освітніх програм; *галузеве та рівневе поширення* проектів; *розширення міжнародної географії* проектних партнерств; *активізація участі* в програмах міжнародної співпраці ЄС; *системна розбудова* нормативно-правової бази та організаційного потенціалу на національному та інституційному рівнях для реалізації програм міжнародної співпраці ЄС;

посилення синергії реалізації проектів програм міжнародної співпраці ЄС і програм інших міжнародних організацій та фондів);

– визначено поняття «механізм інтернаціоналізації вищої освіти на основі реалізації програм міжнародної співпраці ЄС» як системи інституцій та процедур, процесів і заходів, що здійснюють управлінський вплив на розвиток вищої освіти в контексті інтернаціоналізації шляхом узгодженої організації й регуляції впровадження проектів програм міжнародної співпраці ЄС і взаємного програмованого використання успішних практик міжнародного досвіду на засадах міжінституційної співпраці;

– розроблено модель реалізації в Україні програм міжнародної співпраці ЄС як комплексного, багатокomпонентного механізму інтернаціоналізації вищої освіти, що складається з трьох блоків (контекстного, функціонального та результатного) та має наскрізний рівневий вимір (що включає глобальний, європейський, регіональний, національний, інституційний рівні);

удосконалено:

– поняттєво-термінологічний апарат – уточнено визначення поняття «інтернаціоналізація вищої освіти» у частині синергії заходів на глобальному, регіональному, національному та інституційному рівнях задля забезпечення та покращення якості вищої освіти; «стратегія інтернаціоналізації вищої освіти» у частині завдань глобального виміру вищої освіти;

набуло подальшого розвитку:

– систематизація змісту та послідовності заходів щодо інтернаціоналізації вищої освіти на рівні країни та інституцій;

– рекомендації щодо підвищення результативності впровадження в Україні проектів програм міжнародної співпраці ЄС у вищій освіті на національному та інституційному рівнях.

Практичне значення отриманих результатів полягає в удосконаленні управління вищою освітою на основі впровадження науково обґрунтованої моделі реалізації в Україні програм міжнародної співпраці ЄС як механізму інтернаціоналізації вищої освіти та відповідних практичних рекомендацій щодо впровадження в Україні проектів програм міжнародної співпраці ЄС у вищій освіті. Матеріали та висновки, отримані в дослідженні, можуть використовуватися для розроблення державної політики інтернаціоналізації вищої освіти, зокрема стратегії, удосконалення нормативно-правової бази з реалізації програми міжнародної співпраці ЄС, а також для модернізації управління закладами вищої освіти в контексті інтернаціоналізації.

Результати дослідження впроваджено в міжнародну діяльність Національної академії педагогічних наук України (довідка від 26 жовтня 2017 р. № 2-7/205), Інституту вищої освіти НАПН України (довідка від 4 липня 2018 р. № 134), Київського університету імені Бориса Грінченка (довідка від 4 квітня 2018 р. № 01-392), Міністерства освіти і науки України (довідка від 27 жовтня 2017 р. № 7-18-911-17), ГО «Інститут лідерства, інновацій та розвитку» (довідка від 25 жовтня 2017 р. № 393) задля розвитку інтернаціоналізації цих організацій та під час реалізації ними проектів за програмами міжнародної співпраці ЄС.

Особистий внесок здобувача. У публікаціях, підготовлених у співавторстві, авторові належать: у [3] – узагальнення підходів до інтернаціоналізації вищої освіти на прикладі співпраці закладів вищої освіти в рамках виконання програми міжнародної співпраці ЄС Еразмус+; у [6] – аналіз архітектури програм міжнародної співпраці ЄС, визначення особливостей впровадження проектів програм міжнародної співпраці ЄС та наявних ключових правових обмежень і рекомендації щодо вирішення проблем; у [7] – аналіз можливостей та здійснення програм міжнародної співпраці ЄС для закладів вищої освіти в Україні; у [8] – опис моделі змішаного навчання та імплементації дистанційної освіти в Україні на основі міжнародного досвіду; у [9] – рекомендації для інституцій щодо участі в проектах з міжнародної кредитної мобільності та їх впровадження; у [10; 13; 14; 16] – аналіз розвитку вищої освіти, характеристика стану впровадження Болонського процесу, впливу програми ЄС Темпус на інтернаціоналізацію вищої освіти України; у [12] – узагальнення підходів щодо впровадження інструментів Болонського процесу та їх впливу на розбудову лідерського потенціалу в межах реалізації програм міжнародної співпраці ЄС; у [11] – аналіз упровадження проектів Темпус IV і Еразмус Мундус в Україні та рекомендації щодо вдосконалення ефективності їх упровадження на національному та інституційному рівнях; у [15] – узагальнення впливу проектів програми Темпус і Еразмус Мундус на розвиток вищої освіти України.

Апробація матеріалів дисертації. Основні результати дослідження обговорено на засіданнях відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України, використано у межах реалізації проектів міжнародної співпраці ЄС «Національний Еразмус+/Темпус офіс в Україні» і «Національна команда експертів з реформування вищої освіти» ГО «Інститут лідерства, інновацій та розвитку», а також представлено на науково-практичних заходах:

– *міжнародних*: 22 конференціях – «Академічна мобільність – важливий фактор освітньої євроінтеграції України» (Харків, 16–19 листопада 2010 р.); «OnlineEducaBerlin. 2005» (Берлін, Німеччина, 30 листопада – 2 грудня 2005 р.) та ін.;

– *всеукраїнських*: 26 конференціях та інформаційно-аналітичних заходах;

– *щорічних звітних*: наукових конференціях «Наука і вища освіта» Інституту вищої освіти НАПН України (м. Київ, 2014, 2015 рр.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження опубліковано у 16 наукових працях, з яких 1 колективна монографія, 4 одноосібні статті у наукових фахових виданнях (з них 3 – у наукових фахових виданнях України, 1 – у міжнародному науковому періодичному виданні), 1 стаття у співавторстві у зарубіжному періодичному виданні, а також 2 статті апробаційного характеру, 8 публікацій, які додатково відображають наукові результати (з них 7 – у зарубіжних виданнях).

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (280 найменувань, з них 144 – іноземною мовою),

10 додатків. Загальний обсяг дисертації – 297 сторінок, з них 166 сторінок основного тексту. Робота містить 17 таблиць і 8 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, наведено дані щодо їх апробації та оприлюднення.

У **першому розділі** – *«Теоретико-методологічні основи інтернаціоналізації вищої освіти в умовах євроінтеграції»* – на основі аналізу праць вітчизняних і зарубіжних дослідників інтернаціоналізації вищої освіти та нормативних документів виявлено її складові, чинники та шляхи реалізації, уточнено основні поняття.

З'ясовано, що дослідники відзначають багатоплановість і багатовекторність, розмаїття проявів і контекстів інтернаціоналізації вищої освіти, зокрема в світлі розвитку Болонського процесу.

Вітчизняні вчені С. Вербицька, Н. Данько, М. Дебич, В. Донченко, В. Зінченко, С. Калашнікова, О. Козієвська, А. Кравченко, О. Краєвська, О. Красовська, В. Кремень, С. Курбатов, В. Луговий, О. Нітенко, О. Огієнко, А. Сбруєва, Ю. Семенець, І. Сікорська, О. Слюсаренко, В. Солощенко, І. Степаненко, Ж. Таланова, Т. Фініков, Л. Хижняк, Ж. Чернякова, А. Чирва та ін. зосереджуються на таких аспектах інтернаціоналізації, як мобільність, інтернаціоналізація змісту освітніх програм, управління закладами вищої освіти в умовах глобалізації, розвиток ЄПВО та ЄДП, тенденції та стратегії інтернаціоналізації вищої освіти тощо.

Різні аспекти інтернаціоналізації вищої освіти досліджували зарубіжні науковці П. Адібі, Р. Айюубі, Ф. Альтбах, Дж. Білен, Є. Біркенс, Р. Болайто, Л. Брайкович, Ю. Бранденбург, М. ван дер Венде, Р. Вест, Я. Вільямс, Г. де Віт, А. ван Гаален, Ф. Гайдушек, Ф. Гантер, Л. Глонті, М. Грін, Д. Гудзик, Т. Даген, Б. Дельгадо-Маркез, Б. Дехнавієх, Є. Джонс, П. Жижло, Х. Зімерман, Н. Еванс, Е. Егрон-Полак, А. Йозефі, Х. Лайхсерінг, Б. Лар'яні, Ф. Леслі, Н. Массоуд, Г. Міхат, Дж. Найт, Г. Сікіян, А. Самскайте, Л. Райзенберг, Л. Рамблі, Н. Різей, Х. Різей, Д. Роузвер, У. Тайчлер, Дж. Тейлор, Д. Фінк-Хавнер, Л. Хадсон та ін.

Виокремлено основний понятійний апарат з теми дослідження, зокрема визначено поняття *механізму інтернаціоналізації вищої освіти на основі реалізації програм міжнародної співпраці ЄС* як системи інституцій та процедур, процесів і заходів, що здійснюють управлінський вплив на розвиток вищої освіти в контексті інтернаціоналізації шляхом узгодженої організації й регуляції впровадження проектів програм міжнародної співпраці ЄС і взаємного програмованого використання успішних практик міжнародного досвіду на засадах міжінституційної співпраці; уточнено поняття *інтернаціоналізації вищої освіти та стратегії інтернаціоналізації вищої освіти*.

У **другому розділі** – *«Роль програм міжнародної співпраці Європейського*

Союзу в інтернаціоналізації вищої освіти України» – описано гіпотезу і методи дослідження; ідентифіковано особливості та виявлено тенденції реалізації в Україні програм міжнародної співпраці ЄС з реформування вищої освіти як механізму інтернаціоналізації вищої освіти на основі аналізу та узагальнення результатів 118 проектів програм міжнародної співпраці ЄС з розвитку потенціалу вищої освіти.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що виявлені особливості та тенденції реалізації в Україні програм міжнародної співпраці ЄС у вищій освіті в контексті інтернаціоналізації створюють підґрунтя для розроблення моделі реалізації таких програм як механізму інтернаціоналізації вищої освіти та відповідних рекомендацій щодо підвищення результативності впровадження в Україні проектів програм міжнародної співпраці ЄС на національному та інституційному рівнях.

Для проведення дослідження використано такі методи: порівняльний та контентний аналіз нормативних документів і наукових публікацій, аналіз та узагальнення емпіричних (статистичних і фактологічних) даних, спостереження, системний аналіз, моделювання.

З'ясовано стратегії, політики, програми та пріоритети міжнародної співпраці на основі аналізу програмних документів ООН, ЮНЕСКО, ОЕСР, Світового банку, ЄС та ін.

Систематизовано національну нормативно-правову базу, що регулює участь України у програмах міжнародної співпраці ЄС, та з'ясовано, що вона потребує удосконалення, зокрема стосовно права на мобільність, валютних операцій, процедур закупівлі обладнання, оподаткування тощо.

Визначено *типи* проектів відповідно до їх тематики, географії та завдань; проаналізовано та охарактеризовано *цільові групи* проектів – академічні та неакадемічні партнери, *пріоритети* в контексті реформування вищої освіти.

Ідентифіковано *особливості* реалізації в Україні програм міжнародної співпраці ЄС як механізму інтернаціоналізації вищої освіти:

1) *відкритість* процесу визначення *національних пріоритетів* для програм у контексті реформування вищої освіти із залученням усіх зацікавлених сторін;

2) *кластеризація проектів* за напрямками реформ і тематично спорідненими результатами проектів задля забезпечення синергії та міжпроектної співпраці;

3) *домінування проектів* міжнародної співпраці ЄС, спрямованих на *модернізацію освітніх програм*;

4) *кореляція кількості проектів* з рівнем *концентрації закладів вищої освіти* в розрізі областей;

5) *кількісне переважання* проектів у партнерстві з країнами *регіону Східного партнерства та Росією*;

6) *недосконалість нормативно-правової бази* щодо міжнародної співпраці;

7) *недосконалість проектного фінансового менеджменту* на інституційному рівні;

8) *несистемність* забезпечення *горизонтальної співпраці* міжнародних проектів на інституційному та національному рівнях;

9) *інформаційна обмеженість англomовних сайтів* інституцій;

10) *відсутність у відкритому доступі або неповне представлення результатів* проектів та несистемність координації їх впровадження.

Виявлено *тенденції* реалізації в Україні програм міжнародної співпраці ЄС як механізму інтернаціоналізації вищої освіти:

1) *диверсифікація кластеризації* проектів та посилення їх впливу на відповідні напрями та складові реформування вищої освіти;

2) *посилення домінування* проектів з розроблення/модернізації освітніх програм;

3) *галузеве поширення* проектів – збільшення кількості та поява проектів у галузях освіти/педагогіки, охорони здоров'я, аграрних наук і продовольства;

4) *рівневе поширення* проектів – збільшення кількості та поява проектів з модернізації освітніх програм третього циклу вищої освіти;

5) *розширення міжнародної географії* проектних партнерств – зростання кількості проектів із залученням нових країн із Європи та поза її межами;

6) *активізація участі* в програмах міжнародної співпраці ЄС – зростання кількості та урізноманітнення інституційних та індивідуальних учасників, а також проектних заявок;

7) *системна розбудова нормативно-правової бази та організаційного потенціалу* на національному та інституційному рівнях для забезпечення реалізації програм міжнародної співпраці ЄС;

8) *посилення синергії* реалізації проектів програм ЄС і програм інших донорів.

Охарактеризовано системний вплив реалізації програм міжнародної співпраці ЄС на рівнях:

– особистісному (через професійний розвиток фахівців на основі досвіду участі в проектах співпраці та мобільності);

– інституційному (через посилення співпраці закладів вищої освіти країн-членів і країн-партнерів програм ЄС; розроблення стратегій інтернаціоналізації закладів, створення відповідних структурних підрозділів тощо);

– національному (через розвиток стратегічних документів та внесення відповідних змін до законодавства щодо міжнародної співпраці у вищій освіті);

– галузевому (через упровадження інновацій у різні галузі знань).

У **третьому розділі** – «*Модель реалізації програм міжнародної співпраці Європейського Союзу як механізму інтернаціоналізації вищої освіти України*» – розроблено модель реалізації в Україні програм міжнародної співпраці ЄС як механізму інтернаціоналізації вищої освіти з урахуванням ідентифікованих особливостей і виявлених тенденцій (рис. 1), запропоновано рекомендації щодо підвищення результативності впровадження в Україні проектів програм міжнародної співпраці ЄС.

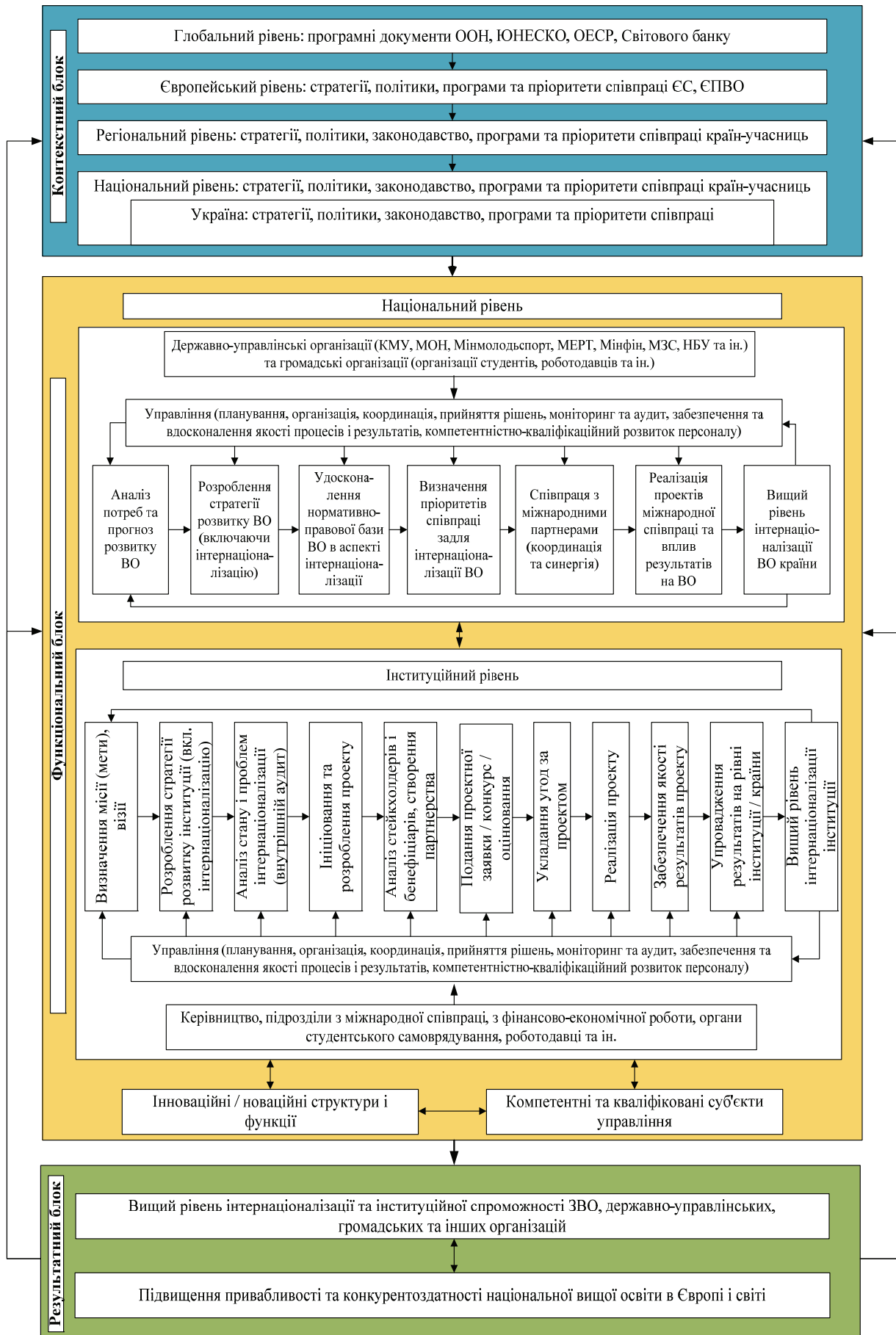

Рис.1. Модель реалізації програм міжнародної співпраці ЄС як механізму інтернаціоналізації вищої освіти України.

Мета моделі полягає у забезпеченні управлінського впливу на удосконалення процесу реалізації програм міжнародної співпраці як механізму інтернаціоналізації вищої освіти України в умовах євроінтеграції.

Модель описує комплексний, багатокomпонентний механізм інтернаціоналізації вищої освіти на основі реалізації в Україні програм міжнародної співпраці ЄС, що складається з трьох блоків – контекстного, функціонального і результатного та має наскрізний рівневий вимір (глобальний, європейський, регіональний, національний, інституційний рівні).

Контекстний блок характеризує глобальний, європейський, регіональний та національний контексти реалізації програм міжнародної співпраці ЄС, що охоплюють відповідні стратегії, політики, програми, законодавство тощо.

Функціональний блок складається з двох структурованих субблоків (на рівні країни та інституції), що охоплюють систематизовані заходи з інтернаціоналізації вищої освіти відповідно до двох рівнів її розгортання – національного й інституційного. У цих субблоках також є організаційно-управлінські регулятори, що оцінюють і вдосконалюють функціонування субблоків та їх складових.

Результатний блок включає два субблоки (на рівні країни та інституції). Функціонування представленого механізму завдяки позитивним оберненим зв'язкам зумовлює безперервний циклічний розвиток інтернаціоналізації вищої освіти, що веде до посилення інституційної спроможності закладів вищої освіти та до підвищення конкурентоздатності вищої освіти України в глобальному контексті, які становлять зміст результатного блоку, і, у свою чергу, впливають на розвиток контекстного та функціонального блоків.

Запропоновано рекомендації щодо підвищення результативності впровадження в Україні проектів програм міжнародної співпраці ЄС як механізму інтернаціоналізації вищої освіти на національному та інституційному рівнях на основі представленої моделі.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення відкритих для України можливостей та практики виконання програм міжнародної співпраці ЄС та розв'язано актуальне наукове завдання щодо розроблення теоретично обґрунтованої моделі реалізації таких програм в Україні як механізму інтернаціоналізації вищої освіти. Результати дослідження підтвердили гіпотезу, а реалізовані мета й завдання дають підстави сформулювати такі висновки й рекомендації.

1. На основі аналізу вітчизняних та зарубіжних джерел з'ясовано, що науковцями приділено достатньої уваги дослідженню різних аспектів інтернаціоналізації вищої освіти, однак проблема реалізації в Україні програм міжнародної співпраці ЄС як механізму інтернаціоналізації вищої освіти недостатньо розроблена.

2. Уточнено поняттєво-термінологічний апарат з проблем інтернаціоналізації вищої освіти та реалізації програм міжнародної співпраці ЄС у вищій освіті, зокрема уточнено такі поняття: *інтернаціоналізація вищої освіти* як процес розвитку вищої освіти на основі міжнародної співпраці та синергії заходів на глобальному, регіональному, національному та інституційному рівнях задля забезпечення і покращення якості вищої освіти відповідно до сучасних викликів; *стратегія інтернаціоналізації вищої освіти* як вектор розвитку, що визначає місію (мету), візію, цінності, напрями, першочергові пріоритети та індикатори розвитку вищої освіти в контексті завдань глобального виміру вищої освіти. Визначено поняття *механізму інтернаціоналізації вищої освіти на основі реалізації програм міжнародної співпраці ЄС* як системи інституцій та процедур, процесів і заходів, що здійснюють управлінський вплив на розвиток вищої освіти в контексті інтернаціоналізації шляхом узгодженої організації й регуляції впровадження проектів програм міжнародної співпраці ЄС і взаємного програмованого використання успішних практик міжнародного досвіду на засадах міжінституційної співпраці.

3. Охарактеризовано виклики та системний вплив програм міжнародної співпраці ЄС на особистісному, інституційному, галузевому і національному рівнях, які дають підстави стверджувати, що такі програми є важливим механізмом інтернаціоналізації вищої освіти. Ідентифіковано особливості та виявлено тенденції реалізації в Україні програм міжнародної співпраці ЄС з реформування вищої освіти як механізму її інтернаціоналізації. Серед *особливостей*: *відкритість* процесу визначення національних пріоритетів як невід'ємний елемент упровадження програм міжнародної співпраці ЄС; *кластеризація* проектів за напрямками реформ як чинник міжпроектної співпраці та синергії; *домінування* проектів з модернізації освітніх програм як фактор забезпечення і вдосконалення якості вищої освіти; *кореляція* кількості проектів з рівнем концентрації закладів вищої освіти як чинник впливу на розвиток області; *кількісне переважання* проектів у партнерстві з країнами регіону Східного партнерства та Росії, що відображає регіональну спорідненість пріоритетів розвитку; *недосконалість* нормативно-правової бази; *недосконалість* проектного фінансового менеджменту на інституційному рівні – недостатній рівень інституційної та індивідуальної компетентності учасників проектів з управління коштами грантів, що гальмує впровадження проектів; *несистемність* горизонтальної співпраці міжнародних проектів на інституційному і національному рівнях, що знижує синергію реформ у вищій освіті; *інформаційна обмеженість англomовних сайтів* інституцій, що заважає розвитку міжнародної співпраці; *відсутність у відкритому доступі* або неповне представлення результатів проектів програм міжнародної співпраці та несистемність координації їх впровадження на інституційному і національному рівнях. Серед *тенденцій*: *диверсифікація кластеризації* проектів та посилення їх впливу на відповідні напрями та складові реформування вищої освіти; *посилення домінування* проектів кластеру з розроблення/модернізації освітніх програм; *галузеve та рівнеve поширення* проектів; *розширення міжнародної*

географії проектних партнерств; *активізація участі* в програмах міжнародної співпраці ЄС; *системна розбудова нормативно-правової бази та організаційного потенціалу* на національному та інституційному рівнях для реалізації програм міжнародної співпраці ЄС; *посилення синергії* реалізації проектів програм ЄС і програм інших міжнародних організацій і фондів, що сприяють комплексному розвитку інтернаціоналізації.

4. Розроблено *модель* реалізації в Україні програм міжнародної співпраці ЄС як комплексного, багатокomпонентного механізму інтернаціоналізації вищої освіти. Модель складається з трьох блоків (контекстного, функціонального і результатного) та має рівневий вимір (глобальний, європейський, регіональний, національний, інституційний рівні). Контекстний блок містить субблоки всіх рівнів, крім інституційного. Функціональний та результатний блоки складаються з двох відповідно структурованих субблоків (на національному й інституційному рівнях). Обґрунтовано структурування субблоків функціонального блоку. Функціонування модельного механізму завдяки позитивним оберненим зв'язкам зумовлює безперервний циклічний розвиток інтернаціоналізації вищої освіти. Підсумковим результатом є вищий рівень інтернаціоналізації та інституційної спроможності закладів вищої освіти, державно-управлінських, громадських й інших організацій та підвищення привабливості й конкурентоздатності національної вищої освіти в Європі та світі.

Моделювання механізму інтернаціоналізації вищої освіти України на основі реалізації програм міжнародної співпраці ЄС показало його вагомий позитивний інструментальний потенціал впливу на розвиток інтернаціоналізації та підвищення конкурентоздатності вищої освіти на національному й інституційному рівнях. Разом з тим недосконалість складових механізму інтернаціоналізації національної вищої освіти не дає змоги використати механізм повною мірою.

5. Запропоновано рекомендації щодо підвищення результативності впровадження в Україні проектів програм міжнародної співпраці ЄС у вищій освіті на національному та інституційному рівнях за такими напрямками:

– політичний: розробити *національну стратегію* розвитку вищої освіти з виокремленням складової з інтернаціоналізації вищої освіти для актуалізації завдань проектів програм міжнародної співпраці щодо реформування вищої освіти та їх прив'язки до реалізації стратегії з впливом на національний план розвитку країни;

– законодавчий: удосконалити *нормативно-правову базу*, передусім гармонізувати відповідні норми Бюджетного, Податкового та Митного кодексів, валютного законодавства щодо розпорядження власними надходженнями, зокрема міжнародними грантами, закупівлі товарів і послуг у межах впровадження проектів міжнародної співпраці, виконання ролі грантоотримувача із забезпеченням результативного управління проектами програм міжнародними співпраці, звільнення іноземних учасників проектів міжнародної співпраці ЄС у сфері вищої освіти і науки від сплати візових зборів задля збільшення участі студентів з Європи в програмах обміну з

Україною через проведення відповідних консультацій та двосторонніх договорів; Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність стосовно учасників мобільності, окрім здобувачів вищої освіти, також науково-педагогічних, наукових, педагогічних та інших працівників, щодо переліку академічної мобільності за місцем, типами та формою реалізації: викладання, участь в освітніх та / або наукових проектах, провадження наукового дослідження, підвищення кваліфікації, стажування, наукове відрядження, наукове стажування, навчання за освітніми програмами ступеневої або кредитної мобільності, практика, літня школа, участь у конференціях, семінарах, форумах і симпозіумах, волонтерство; розробити проект нового Закону України «Про міжнародну допомогу», де передбачити повний перелік типів такої допомоги, їх координацію й зв'язок з пріоритетами реформ, обов'язкового поширення результатів і міжпроектної співпраці, електронну реєстрацію в базі проектів і застосування пільг для (спів)виконавців.

– інституційному: застосовувати можливості *університетської автономії* щодо прийняття відповідних *документів* про мобільність, міжнародну співпрацю, розвитку людського потенціалу; розбудувати *потенціал структурних підрозділів* з міжнародної співпраці, академічної мобільності, кафедр, *модернізувати їх функції*, використовуючи напрацювання проектів; запровадити *розвиток персоналу* таких підрозділів через участь у програмах міжнародної співпраці та заходах з розвитку інтернаціоналізації вищої освіти; забезпечити *горизонтальну співпрацю* між відповідними підрозділами, керівництвом через розроблення процедур внутрішньої комунікації, алгоритму відповідальності, етапів виконання проектів і забезпечення якості та впровадження проектних результатів, їх активне залучення до реалізації програм міжнародної співпраці на всіх етапах, забезпечуючи *внутрішню координацію* обміну досвідом, міжпроектну взаємодію, ефективне використання ресурсів задля впровадження та *синергії* результатів проектів через регулярні зустрічі команд проектів, заходи для працівників і студентів щодо проектної діяльності та її результатів, *поширення* відповідної інформації *українською та англійською мовами* через сайти закладів; просувати на міжнародний освітній ринок *спільні освітні програми*, розроблені в межах проектів програм міжнародної співпраці, з метою залучення іноземних студентів; запровадити *спільне використання* університетами-партнерами придбаного за проектами сучасного обладнання і програмного забезпечення.

– управлінсько-організаційний: проводити системні заходи з модернізації вищої освіти в контексті інтернаціоналізації за участі відповідальних представників закладів вищої освіти – учасників програм міжнародної співпраці ЄС і Міністерства освіти і науки України як головного бенефіціара програм міжнародної співпраці ЄС у вищій освіті й інших організацій з метою вироблення пропозицій з підготовки проектних заявок та їх синергії за пріоритетними напрямками реформ, забезпечення відкритого доступу до результатів проектів через вдосконалення та постійне оновлення офіційного порталу координації міжнародної допомоги України: www.openaid.gov.ua; упровадити електронну реєстрацію таких проектів; включити до переліку

індикаторів оцінювання діяльності закладів вищої освіти, зокрема при розбудові національного університетського рейтингу, показники з інтернаціоналізації вищої освіти: участь у проектах програм міжнародної співпраці тощо; розробити спеціальні керівництва/інструкції з проведення державного нагляду та контролю діяльності закладів вищої освіти з урахуванням особливостей реалізації проектів міжнародної співпраці, зокрема стосовно цільового використання коштів гранту, розміру виплат добових, оплати виконаних робіт, застосування пільг для проведення закупівель товарів і послуг, звітування донору; розробити спеціальне керівництво/інструкцію з ввезення в Україну товарів і послуг у межах виконання проектів міжнародної співпраці; підготувати спеціальне керівництво/інструкцію щодо міграційних особливостей в межах мобільності учасників проектів міжнародної співпраці; упровадити технічні зміни в Єдиній державній електронній базі з питань освіти для забезпечення академічної мобільності.

Проведене дослідження не вичерпує всіх питань реалізації програм міжнародної співпраці ЄС як механізму інтернаціоналізації вищої освіти. Для подальшого наукового пошуку перспективними є проблеми оцінювання якості змісту, запровадження і впливу результатів проектів програм міжнародної співпраці ЄС та інших міжнародних організацій, забезпечення їх ефективної координації і синергії на регіональному, національному та інституційному рівнях.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Шитікова С.П. Міжнародні проекти як інструменти реформування вищої освіти в Україні. Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Серія «Педагогічні науки». ЧНПУ. Чернігів. 2017. Вип. 147. Т. 1.С. 390–394.

2. Шитікова С.П. Особливості і тенденції інтернаціоналізації вищої освіти України в контексті реалізації програм міжнародної співпраці ЄС. The Caucasus : Economical And Social Analysis Journal. 2017. Volume 20. Issue 05. P. 7–12. URL: http://sc-media.org/upload/files/3-rd_paper.pdf

3. Shytikova Svitlana, Lugovyuy Volodymyr, Talanova Zhanneta. Internationalisation of Higher Education in Ukraine: the National Case of Mobility and Cooperation in a Global Scale. Intercultural Education. 2017. Nr. 2 (7).P. 81– 97.

4. Шитікова С.П. Програми Європейського Союзу для реформування вищої освіти. Освітологічний дискурс. (2016) К. № 2(14). URL: <http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/375>

5. Шитікова С.П. Еразмус+: нові можливості для співпраці в Україні. Вища освіта України: теорет. та наук.-метод. часопис. Київ. Інститут вищої освіти НАПН України. 2014. № 1. Дод. 1: Наук і вища освіта. С. 245–248.

6. Шитікова С., Бугров В., Гожи́к А., Жданова К., Зарубінська І., Захарченко В., Калашнікова С., Козієвська О., Линьова І., Луговий В.,

Оржель О., Рашкевич Ю., Таланова Ж. Правові засади реалізації Болонського процесу в Україні: монографія.; за заг.ред. В. Лугового, С. Калашнікової. К. ДП НВЦ «Пріоритети», 2014. 156 с. URL: <http://www.ilid.org.ua/>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Шитікова С.П., Оржель О.Ю., Таланова Ж.В. Міжнародне співробітництво в розвитку мобільності в системі вищої освіти. Академическая мобильность – важный фактор образовательной евроинтеграции Украины: материалы Межд. науч.-практ. конф. (Харьков, 16–19 ноября 2010). Х. : Изд-во НУА. 2010. С. 342–347.

8. Shytikova S., Talanova Zh. Experience and Prospects of Distance Learning Development in Ukraine. OnlineEducaBerlin. 2005 11th International Conference Technology Supported Learning&Training. Berlin, Germany, 30 November – 2 December, 2005. Berlin. ICWE. 2005. P. 265–268.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

9. Shytikova S., Markus Symmank, Dr. Klaus Birk, Andrea Fielenbach and others. Erasmus+ International Credit Mobility – ICM Handouts – 2018. European Commission and Federal Ministry of Education and Research (BMBWF). 2018. URL: <https://www.erasmusplus.org.uk/file/7114/download>

10. Shytikova S., Luhovyi V., Talanova Zh., Sikorska I. Overview of the Higher Education Systems in the Tempus Partner Countries: Eastern Europe – Ukraine. February 2017. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency; Brussels. 2017. 32 p. URL: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/cd76674c-562f-11e7-a5ca-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-77355876>

11. Шитікова С.П., Таланова Ж.В. Огляд реалізації проєктів програми Темпус: більше 20 років в Україні 1993–2014 рр. Висновки і рекомендації. Національний Темпус/ Еразмус+ офіс в Україні. Київ. 2015. URL: <http://erasmusplus.org.ua/erasmus/novyny-i-baza-proektiv.html>

12. Shytikova S. Jenny S. Tripses, Kalashnikova S. What does Educational Leadership Look Like in Ukraine Compared to United States. Building Cultural Community Through Global Educational Leadership. Publication of the National Council of Professors of Educational Administration. Michigan. NCPEA Press. 2014. P. 34 – 46.

13. Shytikova S., Philippe Ruffio, Antonella Giorgio, Juliane Gierach, Albert Sese Ballart and others. Overview of the Higher Education Systems in the Tempus Partner Countries: Eastern Europe. A Tempus Study, Nr. 11, November 2012. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency; Brussels. 2012. P. 109 – 125. URL: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f71c5bce-bac4-40d4-a1c6-f45f45a36762/language-en/format-PDF/source-search>.

14. Shytikova S. and others. Higher Education in Ukraine. July 2012. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency. Brussels, 2012. 17 p. URL: <https://library.euneighbours.eu/content/higher-education-ukraine>.

15. Shytikova S., Martin Felix Gajdusek and Gabriela Cikiky and others. The Use of Lifelong Learning Programme, Erasmus Mundus and Tempus to Science & Technology cooperation in the EECA region. Xenophon Papers № 11. ICBSS. 2012. P. 62 – 64. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/156059/889_original.pdf

16. Shytikova S., Philippe Ruffio, Piia Heinamaki, Claire Chastang Tchoukaline, Anja Manthey, Veronika Reichboth and others. Overview of the Higher Education Systems in the Tempus Partner Countries: Eastern Europe. A Tempus Study, No 4, April 2011. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency. Brussels. 2011. P. 99–114.

АНОТАЦІЇ

***Шитикова С.П.* Реалізація програм міжнародної співпраці Європейського Союзу як механізм інтернаціоналізації вищої освіти України. – Кваліфікаційна наукова робота на правах рукопису.**

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.06 – теорія та методика управління освітою. Інститут вищої освіти НАПН України, Київ, 2019.

У дисертації визначено стан дослідження проблеми реалізації програм міжнародної співпраці ЄС у вищій освіті в контексті інтернаціоналізації на основі аналізу наукових праць та інших джерел. Проаналізовано та охарактеризовано цільові групи проектів, пріоритети в контексті реформи вищої освіти. Охарактеризовано виклики та системний вплив програм міжнародної співпраці ЄС на особистісному, інституційному, галузевому та національному рівнях. Ідентифіковано особливості та виявлено тенденції реалізації в Україні програм міжнародної співпраці ЄС у вищій освіті як механізму її інтернаціоналізації. Розроблено модель реалізації в Україні програм міжнародної співпраці ЄС як комплексного, багатокomпонентного механізму інтернаціоналізації вищої освіти. Запропоновано рекомендації щодо підвищення результативності впровадження в Україні проектів програм міжнародної співпраці ЄС у вищій освіті на національному та інституційному рівнях.

Ключові слова: інтернаціоналізація вищої освіти, механізм інтернаціоналізації, мобільність, модель реалізації програм, програми міжнародної співпраці ЄС, управління вищою освітою, якість вищої освіти.

***Шитикова С.П.* Реализация программ международного сотрудничества Европейского Союза как механизм интернационализации высшего образования Украины. Квалификационная научная работа на правах рукописи.**

Диссертация на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.06 – теория и методика управления образованием. – Институт высшего образования НАПН Украины, Киев, 2019.

В диссертации определено состояние исследования проблемы реализации программ международного сотрудничества ЕС в высшем образовании в контексте интернационализации на основе анализа научных работ и других источников. Проанализированы и охарактеризованы целевые группы проектов, приоритеты в контексте реформы высшего образования. Охарактеризовано вызовы и системное влияние программ международного сотрудничества ЕС на личностном, институциональном, отраслевом и национальном уровнях. Идентифицированы особенности и выявлено тенденции реализации в Украине программ международного сотрудничества ЕС в высшем образовании как механизма его интернационализации. Разработана модель реализации в Украине программ международного сотрудничества ЕС как комплексного, многокомпонентного механизма интернационализации высшего образования. Представлены рекомендации повышения результативности реализации в Украине проектов программ международного сотрудничества ЕС в сфере высшего образования на национальном и институциональном уровнях.

Ключевые слова: интернационализация высшего образования, механизм интернационализации, мобильность, модель реализации программ, программы международного сотрудничества ЕС, управление высшим образованием, качество высшего образования.

Shytikova S.P. Implementation of the European Union Programmes of International Cooperation as a Mechanism for Higher Education Internationalisation in Ukraine. Manuscript.

The thesis for the Candidate degree in Pedagogical Sciences, specialty 13.00.06 – Theory and Methods of Education Management. – Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, 2019.

The general approaches to higher education reform projects management have been identified, target groups of beneficiaries – academic and non-academic partners, priorities in the context of higher education reforms pursuant to the national and institutional challenges, curricula development, university governance modernisation and strengthening cooperation between higher education and society at large were characterised.

Specific peculiarities (openness of the priorities identification process with involvement of all stakeholders and beneficiaries; projects clusterisation according to the vectors of higher education reforms for the synergy effect and systematic approach; predomination of the projects in curricular reform; correlation of the projects with higher education institutions concentration in the oblasts of Ukraine; higher number of the projects with Eastern Partnership Region and Russia; imperfection of the relevant legislation; imperfection of the finance management of the projects at the institutional level; unsystematic of the horizontal cooperation of the stakeholders of the international projects at the institutional and national levels; information deficiency of English language websites of the institutions; absence of the projects results in the open access or availability of the part of them, unsystematic coordination of their implementation at the institutional and national levels) have been identified. The tendencies of the implementation of the international cooperation

EU programmes on the higher education reforms as a mechanism for the higher education internationalisation are defined (the diversification of the clusters and strengthening their impact on the higher education reforms; reinforcement of domination of curricula development/modernisation projects; expansion of the projects on another fields of study and higher education cycles; widening the geographic areas of the international projects partners; enhancement of the higher education institutions participation in the EU programmes of international cooperation; systemic modernisation of the legislation and organisational capacities at the national and institutional levels for international cooperation programmes implementation; strengthening the synergy between EU programmes projects and other international organisations and funds).

The model for the implementation of the EU Programmes of international cooperation as a system, multicomponent mechanism for higher education internationalisation in Ukraine is developed and justified. As a result, the higher level of the internationalisation and capability of the higher education institutions, state-managerial, civil society and other organisations are ensured and increase of the competitiveness of the national higher education in Europe and the whole World is observed. Recommendations for the improvement of the effectiveness of the EU Programmes projects realisation as a mechanism for higher education internationalisation at the national and institutional levels have been formulated at the policy, legislation, institutional, managerial and organisational levels.

Key words: higher education internationalisation, internationalisation mechanism, mobility, programme implementation model, EU programmes of international cooperation, higher education management, higher education quality.

Підписано до друку 11.03.2019 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний № 1. Гарнітура Times.
Вк. 11. Наклад 100. Зам. 4833.

Редакційно-видавничий відділ НТУ.
01010, Україна, Київ, вул. М. Бойчука, 39, тел. +(38 044) 284 26 26